

भारताच्या अंतर्गतसुरक्षे पुढील जुनी आव्हाने आणि त्यांची परिमाण

डॉ. एल. पी. वाघ

विभाग प्रमुख,

संरक्षण आणि सामरिक शास्त्र विभाग,

मुळजी जेठा महाविद्यालय, जळगाव.

श्री. विनोद एडलावर

संशोधक विद्यार्थी,

संरक्षण आणि सामरिक शास्त्र,

मुळजी जेठा महाविद्यालय, जळगाव.

प्रस्तावना :-

अंतर्गत सुरक्षा हा भारतासाठी मुख्य केंद्र बिंदू आहे. भारत हा आंतरराष्ट्रीय क्षेत्रामध्ये राष्ट्रांच्या समुदायात उच्च स्थान मिळविण्याच्या स्पर्धेत दिसून येतो किंवा तशी आकांक्षा बाळगत असताना किंवा पुढे जात असताना सुरक्षा आव्हाने अधिक जटील होत असल्याचे वेळो वेळी माध्यमद्वारे चित्रित केले जाते. ही आव्हाने आहेत का? परिमाण या प्रश्नाचे उत्तरसोडविणे महत्वाचे झाले आहे. आज जसे कोरोना महामारीमुळे भारतासह जगातील सर्व राष्ट्रांना देशांतर्गत प्रश्न महत्वाचे आहेत आणि दक्षिण आशिया खंडातील श्रीलंका सारख्या राष्ट्रात आज जीवनावश्यक गोष्टीमुळे देशांतर्गत सुरक्षा प्रश्न निर्माण झाला आहे ज्यामध्ये राजकीय, सामाजिक, पर्यावरणीय आणि आर्थिक सुरक्षे संदर्भात आव्हाने निर्माण झाली, ही आव्हाने प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष स्वरूपाची असतात आणि धोक्याच्या दृष्टीने विचार करता बदलत्या परिमाणाची दोन बाजू पाहणे आवश्यक आहेत, पहिली बाजू देशांतर्गत बदलते परिमाण आणि दुसरी बाजू ही बाह्य परिस्थितीच्या परिमाणानचा अनेक घटकावर होणारा परिणाम आहे.

Global Online Electronic International Interdisciplinary Research Journal's licensed Based on a work at <http://www.goeirj.com>

स्वातंत्र्यापासून भारताने देशांतर्गत बंडखोरी ज्यास फुटीरतावाद असेही उल्लेख आहे व विप्लव (Insurgency), आणि नक्सलवाद (Naxal movement), बाहेरून चालना दिली जाणारी बंडखोरी ज्यात पंजाब बाबतस्वतंत्र खलिस्तान चळवळ, आणि काश्मीर खोऱ्यातील दहशतवादी आव्हाने आहेत. भारताने आर्थिक, सामाजिक, राजकीय आणि लष्करी दृष्टीकोनांचे मिश्रण आणि संयोजन वापरून, देशाच्या अखंडतेला आणि सार्वभौमत्वाला धोका निर्माण करणाऱ्या या चिथावणीला तोंड देण्यास ते उल्लेखनीय यश मिळवू शकले आहे. पण आज ही आव्हाने स्वतःला नवीन स्वरूपात आणि आकारात जुळवणी करताना व रूपांतरित करताणा दिसून येते. विशेषतः गेल्या दोन दशकांमध्ये बदलाचा वेग अनेक घटकांमुळे वाढले आहे. अंतर्गत सुरक्षेच्या आव्हानांना तोंड देताना, जी सर्वात गंभीर बाब आहे. घटक राज्याच्या एजन्सींना नवीन विकसित परिस्थितीशी संबंधित आणि प्रभावी -राहावे लागेल तसेच केंद्रीय सशस्त्र पोलीस बलाना पण सतर्क राहावे लागेल. देशान्तर्गत आणि बहिर्गत बाबींचा विचार केला तर राष्ट्र म्हणून आज अनेक आव्हाने हि तंत्रज्ञानाच्या

विकासांमुळे नव्याने अली आहेत. तर काही पारंपरिक आव्हाने हि जागतिकारणामुळे झालेल्या बदलात ज्या समस्या राष्ट्रपुढे आहेत त्यांचे स्वरूप काहीसे बदल करून येताना दिसतात.

अंतर्गत सुरक्षा संकल्पना:-

अंतर्गत सुरक्षा म्हणजे काय? अर्थ किंवा संकल्पना जर पहिली तर राष्ट्रीय सुरक्षा संकल्पनेच्या व्यापक संकल्पनेतून अंतर्गत सुरक्षा संकल्पनेचा विकास झाला आहे. तसे राष्ट्रीय सुरक्षा संकल्पना ही जशी व्यापक आहे तशी गुंतगुंतीची असल्याचे मत अनेक विचारवंतानी मांडले आहे. बॅरी बायजन यांचा मते “सुरक्षा म्हणजे वास्तुनिष्ठ दृष्टिकोनातून भीती नष्ट करण्याचे आणि व्यक्तिनिष्ठ दृष्टीने राष्ट्रीय मूल्यांवर शत्रूच्या आघाताचे निवारण करण्याचे साधन आहे”, आणि लिपमन यांचा दृष्टिकोण हा “कोणत्याही देशाची सुरक्षा तेंव्हाच होते, जेंव्हा राष्ट्राच्या योग्य त्या हितांचे रक्षण बलिदानाशिवाय केले जाते आणि त्याला आव्हान दिले, तर युद्धाच्या साह्याने अबाधित ठेवले जाते”,¹

देशांतर्गत सुरक्षापुढील परिमाण:-

ऐतिहासिक, भौगोलिक आणि लोकसंख्याशास्त्रीय अनिवार्य कारणांमुळे आशियातील घटनांद्वारे आणि दक्षिण आशियातील घटनांद्वारे भारताची सुरक्षा प्रभावित आहे. दक्षिण आशियाई देशांसाठी सर्वात मोठी आव्हान त्यांची ओळख निर्माण करणे आणि राष्ट्रीय एकत्रीकरण महत्वाचे आहेत. ज्यामुळे त्यांच्या स्वतः च्या बाह्य आणि घरगुती सुरक्षेत गतिशीलता निर्माणहोतात. हे पाकिस्तानच्या फुटीरतेतून आणि बांगलादेशाच्या निर्मितीमुळे सिद्ध झाले आहे.असा तर्क केला जातो की परस्पर अविश्वास हा दक्षिण आशियातील राष्ट्रात त्यांच्या संबंधांचा नैसर्गिक नाशाचे कारण आहे.भारत आणि पाकिस्तान दरम्यान गंभीर पणे खोलवर अविश्वास आहे. द्विराष्ट्रात चार युद्ध पाहिले आहेत.जर, भारताचे भूसामरिक स्थान पाहता आज दक्षिण आशियाचा मुख्य राष्ट्र म्हणून भारताची ओळख आहे जर दक्षिण आशिया इतर प्रायद्वीपांसारखे नाही तर एका प्रदेशात किंवा अगदी महाद्वीपपर्यंत. उत्तरी पर्वत मध्य आशिया आणि चीनच्या "हार्ट लँड्स" सह जोडतात, तर दक्षिणेकडील प्रायद्वीप हिंद महासागरांना स्पर्श करते आणि दक्षिण आफ्रिकेच्या रिमच्या सभोवतालच्या दक्षिण अटलांटिकला दक्षिण अटलांटिकच्या किनारपट्टीवर देखरेख ठेवण्याच्या स्थितीत आहे. पश्चिमेकडे ते मध्य पूर्ववर विश्रांती घेते, ज्याच्याकडे ऐतिहासिक व्यापार आणि सांस्कृतिक संबंध आहेत आणि पूर्वेकडे ते चीनचे युनान प्रांत आणि म्यानमार यांना दक्षिण पूर्व आशियातील नैसर्गिक पूल आहे, जो दक्षिण पूर्व आशियाकडे नैसर्गिक पुलाचा समावेश आहे. उत्तर पूर्व. दक्षिण आशियाचे मल्टी कॉन्टिनेंटल आयाम एक वास्तव आहे,²दक्षिण आशियातील देशांवरील डायनॅमिक्स देशांवर प्रभाव पाडतील.जगातील तीन प्रमुख अमली पदार्थाची केंद्रे आहेत, उत्तरेकडील गोल्डन क्रॅसेंट आणि पूर्वेकडील गोल्डन ट्रायंगल दक्षिण आशियाला आणि त्यातल्या त्यात मोठ्या प्रमाणावर अमली पदार्थाची तस्करी हि ह्या देशाना एकत्र

¹डॉ. व्ही. वाय. जाधव, भारताची राष्ट्रीय सुरक्षा, पुणे, स्नेहवर्धन प्रकाशन 2011 पान क्र. 13-14.

²Anirudha Gupta, Issues in South Asia: Geopolitics or Geoeconomics-International Studies,34/1, Sage Publications, New Delhi, Thousand Oaks-London, 1997.

येणेसाठी धोकादायक बनली आहे आणि अमली पदार्थाचा व्यवसायाद्वारे बेकायदेशीर आर्थिक संसाधने आणि दहशतवादी सक्रिय आहेत आणि तस्करी संदर्भात सीमा पलीकडील परस्पर संबंध आणि पर्यावरण हिंसा आणि संघर्ष निर्माण झाल्याचे दिसून येते. भारताची सुरक्षा ही स्थानिक आणि बाह्य स्रोतांकडून उद्भवणाऱ्या संघर्षामुळे, इतर धोके आणि तणावांनामुळे निर्मित झाल्याचे दिसून आले. या पार्श्वभूमीवर भारतातील अंतर्गत सुरक्षा परिस्थितीची तपासणी केली पाहिजे.

भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेची देशांतर्गत गतिशीलतात्याच्या सामाजिक-राजकीय भोवतालचे वातावरण दिसून येते, मुख्य वैशिष्ट्य म्हणजे त्याचे विविधता आहे. त्याचे विविध समुदाय आणि जाती, वंश आणि वांशिक गट, भाषा आणि बोली, धार्मिक समजुती आणि चालीरीती आणि परंपरा, संस्कृतीच्या विविध अभिव्यक्तींसह, सर्व गतिशील वातावरणात कार्यरत आहेत. हे एक प्रकारे प्रवर्त करते कि समुदायामध्ये ज्यात जाती, वंश आणि धार्मिक गट, भाषा व बोलीभाषा, धार्मिक विश्वास आणि रीतिरिवाज आणि परंपरा, संस्कृतीच्या विविधगट आहेत. त्यामुळे आमची अंतर्गत सुरक्षेची परिस्थिती गुंतागुंतीची आणि वैविध्यपूर्ण राहिल. जरी समस्या घरगुती मुळांवर विसंबून राहतील, परंतु बाह्य घटक या वाढविण्यात मोठी भूमिका बजावतील. बाह्य शक्ती अंतर्गत मतभेद असलेल्या शक्तींच्या संयोगाने आमच्या सुरक्षा समस्या वाढविण्याचा प्रयत्न करतात. दहशतवाद, नक्षलवाद, अमली पदार्थ, लहान शस्त्रास्त्रांचा प्रसार, ऊर्जेची गरज आणि माहिती युद्धामुळे होणारे धोके क्षितिजावर मोठे आहेत. एखाद्या राष्ट्राची सुरक्षा म्हणजे संभाव्य धोक्यांपासून त्याचे हित सुरक्षित करण्याची क्षमता. भारताची सुरक्षा अस्थिर करण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या निरंतर पारंपारिक आणि अपारंपारिक धोक्यांच्या गुंतागुंतीमुळे हे भारतासाठी एक आव्हान आहे. देशाची सुरक्षा अस्थिर करण्याचा हेतू असलेल्या काही अंतर्गत आणि बाह्य घटकांमुळे एक सुरक्षा आव्हान व प्रश्न उद्भवते. भारताला त्याच्या विशाल भूभाग आणि लोकसंख्येमुळे वारंवार अंतर्गत आणि बाह्य आव्हानांचा सामना करावा लागला आहे. राष्ट्रांतर्गत सुरक्षा आव्हाने म्हणजे ईशान्येतील बंडखोरी, नक्षलवाद, वांशिक आणि सांप्रदायिक हिंसाचार इ. पाकिस्तान, चीन, नेपाळ, म्यानमार आणि बांग्लादेश यांच्याशी असलेल्या भारताच्या सीमारेषेमुळे ते घुसखोरीसाठी अत्यंत असुरक्षित आहे. या विस्तृत सुरक्षा धोक्यांना विविध सुरक्षा आव्हानांचा सामना करण्यासाठी व्यावहारिक दृष्टीकोन आवश्यक आहे. त्यामुळे अंतर्गत सुरक्षा राखणे हे देशासमोरील सर्वात मोठे आव्हान असेल. ही आव्हाने कोणती आहेत ते पुढील प्रमाणे अभ्यासण्याचा प्रयत्न केला आहे.

ईशान्यभारतातील हिंसाचार आणि बंडखोरी:-

ईशान्येच्या भौगोलिक-सामरिक महत्त्वाची सुरक्षा यंत्रणांमध्येही पुरेशी प्रशंसा केली जात नाही. ईशान्येकडील सर्व राज्ये इतर देशांशी आंतरराष्ट्रीय सीमा सामायिक करतात आणि सात ईशान्येकडील राज्ये फक्त एका अरुंद जमिनीच्या पट्टीने उर्वरित देशाशी जोडलेली आहेत. शारीरिक, सांस्कृतिक आणि भावनिक संबंधांच्या अभावामुळे परकेपणाची भावना निर्माण झाली आहे, ज्याचा गैर-मित्र शेजारी स्वतःचा अजेंडा पुढे नेण्यासाठी शोषण करत आहेत. ते यापैकी अनेक गटांना समर्थन आणि अभयारण्य देत आहेत आणि त्यांचा वापर मोठ्या आणि अधिक शक्तिशाली शेजाऱ्यां विरुद्ध फायदा म्हणून करतात. ईशान्येतील या अनेक बंडखोरीची मुळे त्याच्या इतिहासात आणि भूगोलात खोलवर आहेत. परंतु, त्याला

समान समस्या किंवा सामाजिक व्यवस्था आणि चालीरीती असलेला एकसंध प्रदेश मानणे चुकीचे ठरेल. जरी भौतिकदृष्ट्या, प्रदेश तीन विस्तृत भागात विभागला जाऊ शकतो - टेकड्या, पठार आणि मैदाने. देशाच्या या दुर्गम भागात राहणारे अनेक वांशिक गट, अनेक भिन्न भाषा आणि बोली बोलतात, जे स्वतःला वेगळे लोक मानतात आणि देशाच्या इतर भागातील लोकांशी फारसे साम्य नसते. शारीरिक, सांस्कृतिक आणि भावनिक संबंधांच्या अभावामुळे या विभक्ततेच्या भावनेला प्रोत्साहन मिळाले आहे.

देशाच्या फाळणीने गंभीर लोकसंख्याशास्त्रीय परिणामांसह जुन्या संप्रेषण प्रणालीला गंभीरपणे विस्कळीत केले. तथापि, समस्येच्या केंद्रस्थानी नवीन राजकीय चेतना आणि त्यांची ओळख पटवून देण्याचा आग्रह आहे, विशेषतः अत्यंत स्वतंत्र आदिवासी समुदायांमध्ये. फाळणीमुळे संपूर्ण प्रदेश लँड-लॉक झाला, आणि देशाच्या इतर भागाशी जुने रस्ते, रेल्वे आणि नदी-जलमार्ग देखील खंडित झाले, कारण ते सर्व पूर्व पाकिस्तान (आता बांगलादेश) मधून गेले. उत्तर बंगाल मार्गे नवीन रेल्वे लिंक चक्राकार आणि खूप लांब आणि प्रदेशात सहज प्रवेश करण्यासाठी महाग आहे. एअर लिंक केवळ महागच नाही तर हवामानाच्या परिस्थितीमुळे अविश्वसनीय देखील आहे. लोकांना त्यांच्या सर्व पुरवठ्यासाठी प्रचंड अतिरिक्त वाहतूक खर्च सहन करावा लागतो. पूर्व पाकिस्तानातून आणि आता बांगलादेशातून सुरू असलेल्या स्थलांतरितांच्या ओघाने आणखी एक गुंतागुंतीची समस्या निर्माण झाली आहे. सुरुवातीला असुरक्षित परिस्थितीमुळे पूर्व पाकिस्तान सोडून जाणाऱ्या हिंदूपुरते मर्यादित होते, पण नंतर लोकसंख्येच्या तीव्र दबावामुळे मुस्लिमांनीही स्थलांतर करण्यास सुरुवात केली. स्थलांतरित लोकसंख्या एक दिवस त्यांच्यावर वर्चस्व गाजवेल ही भीती अनेक बंडखोर आणि फुटीरतावादी चळवळी जिवंत ठेवत आहे.³

ईशान्येकडील इतर भागातील समस्यांसाठी बांगलादेशातून सीमापार स्थलांतर हा एक प्रमुख घटकही आज ग्राह्य आहे. बांगलादेशी स्थलांतरित हे जातीय आणि वांशिक तणावाचे स्रोत आहेत हे आसाम आंदोलन आणि त्यानंतरच्या घटनांनी सिद्ध झाले. भारतात 15 ते 18 दशलक्ष बेकायदेशीर बांगलादेशी स्थलांतरित असल्याचा अंदाज आहे, जे सर्व ईशान्येकडील राज्यांमध्ये पसरले आहेत आणि त्यापैकी बहुतेक आसाममध्ये आहेत. अंदाजे 3 ते 5 दशलक्ष यापैकी एक वाजवी प्रमाणात बिहार आणि पश्चिम बंगाल या पूर्वेकडील राज्यांमध्ये आणि उत्तरेकडे दिल्ली आणि त्यापलीकडे पसरले आहे. आसाम व्यतिरिक्त ईशान्य भारतातील नागालँड, मणीपुर, मिजोरम, मेघालय आणि त्रिपुरा राज्यात वांशिक संघर्ष आणि बंडखोर संघटना बहुसंख्येने आहेत ज्यामुळे ही ईशान्य प्रदेश अशांत आहे. यापैकी बहुतांश राज्ये आर्थिकदृष्ट्या सक्षम नाहीत. ते महत्प्रयासाने कोणताही महसूल गोळा करतात आणि आर्थिक पाठबळासाठी जवळजवळ संपूर्णपणे केंद्र सरकारवर अवलंबून असतात. यामुळे सार्वजनिक खर्च करण्यात जबाबदारीचा अभाव निर्माण झाला आहे. उदाहरणार्थ, मणिपूरने त्यांच्या वेतन रोलवर जवळपास 100,000 कामगारांसह एक प्रचंड नोकरशाही रचना तयार केली आहे. त्याच्या एकूण महत्त्वाच्या 80% पेक्षा जास्त (योजना आणि नॉन-प्लॅन दोन्ही) पगार आणि निवृत्तीवेतन देण्यावर खर्च होतो.

³Ved Vohra, Shri N N Vohra, Shri K Santhanam, India's Internal Security Challenges, Strategic Analysis, Volume-27 Issue-4, Oct-Dec 2003. https://idsa.in/strategicanalysis/IndiasInternalSecurityChallenges_vmarwah_1003

बंडखोर गटांकडून होणारी खंडणी, भ्रष्ट पद्धतींद्वारे मोठ्या निधीची गळती यामुळे विकासासाठी फारच कमी उरते. आणि त्यांना पुरेसा निधी न दिल्याचा ठपका त्यांनी सोयीस्करपणे केंद्रावर टाकला. अनेक वर्षांच्या दुर्लक्षामुळे हा संभाव्य समृद्ध प्रदेश आज आपल्या देशाचा सर्वात मागासलेला, जवळजवळ आदिम भाग आहे. या भयावह परिस्थितीमध्ये परकी लोकसंख्या ही फुटीरतावादी प्रचाराचे सोपे लक्ष्य बनते.

ईशान्येभागातील संघर्ष विविध स्वरूपाचा आहे जसे आज मणिपुर राज्य अस्थिर होण्यामध्ये दोन जमातीचा संघर्ष दिसून येतो. मणिपूरच्या लोकसंख्येपैकी 53 टक्के लोकसंख्या मेईटीस आहे आणि ते बहुतेक इम्फाळ खोऱ्यात राहतात. आदिवासी - नागा आणि कुकी - लोकसंख्येच्या आणखी 40 टक्के आहेत आणि ते डोंगराळ जिल्ह्यांमध्ये राहतात. बहुसंख्येचे समुदायाच्या अनुसूचित जमाती (एसटी) दर्जाच्या मागणीला विरोध करण्यासाठी 3 मे रोजी पहाडी जिल्ह्यांमध्ये 'आदिवासी एकता मार्च' आयोजित केल्यानंतर मणिपूरमध्ये संघर्ष झाला. तत्पूर्वी कुकी ग्रामस्थांना राखीव वनजमिनीतून बेदखल करण्याच्या तणावापूर्वी हिंसाचार झाला होता, ज्यामुळे छोट्या आंदोलनांची मालिका झाली होती. ईशान्येकडील राज्यात सामान्य स्थिती आणण्यासाठी लष्कर आणि आसाम रायफल्सच्या सुमारे 140 तुकड्या, ज्यामध्ये 10,000 हून अधिक जवान आहेत, त्याशिवाय इतर सुरक्षा दलांना तैनात करावे लागले. मणिपूरचे मुख्यमंत्री एन बिरेन सिंग्यांनी म्हंटले आहे कि ह्या संघर्षात म्यानमारचा हस्तक्षेप नाही.⁴

सांप्रदायिकता आणि धार्मिक कट्टरतावाद:-

सांप्रदायिकतेतून निर्माण होणाऱ्या धोक्याची समज ओळखणे अवघड आहे. सांप्रदायिकता, व्यापकपणे, समजले, धर्मनिरपेक्ष मुद्द्यांवर दोन किंवा अधिक धार्मिक गटांमधील संघर्ष आहे. दोन धार्मिक समुदायांमधील या संघर्षांना अनेकदा विशिष्ट राजकीय आणि सामाजिक मान्यता मिळते. भारतीय संदर्भात, असा युक्तिवाद करणे सुरक्षित आहे. की सांप्रदायिक हिंसा ही एक विशिष्ट उंबरठा ओलांडल्याशिवाय सामाजिक आणि राजकीयदृष्ट्या माफ केली जाते. सांप्रदायिकतेची प्रक्रिया सुरू करण्यात, पाठपुरावा करण्यात आणि निश्चित करण्यात सामाजिक – राजकीय अभिजात वर्गाचा सहभाग आणि संबंधित गटांच्या राजकीय उद्दिष्टांना पुढे नेण्यात सांप्रदायिकतेची भूमिका यामुळे अंतर्गत सुरक्षेच्या मोठ्या संकल्पनेत ते स्पष्ट करणे अवघड होते. आज देशातील निर्माण झालेल्या परिस्थिती आणि सध्याचे साहित्य निवडणूक, धार्मिक असहिष्णुता आणि सामाजिक विभाजनाच्या माध्यमातून जातीयवादात गुंतलेले असताना, त्यामुळे राज्याला आणि जनतेला निर्माण होणारे सुरक्षेचे धोके पुरेसे समजले गेले नाहीत. हे नमूद करणे महत्त्वाचे आहे की ग्रहमंत्रालय सुद्धा अंतर्गत सुरक्षा समस्यांपैकी एक म्हणून जातीयवाद/जातीय दंगलींना कारणीभूत घटक म्हणून विचार करत नाही. तथापि, जातीय दंगलींच्या नियमित घटना आणि धार्मिक कट्टरतावादावर त्यांचे परिणाम लक्षात घेता, हे आज अंतर्गत सुरक्षा समस्या किंवा आव्हान म्हणून सांप्रदायिकता आणि कट्टरतावादावर प्रतिबिंबित करतो. भारतातील जातीय हिंसाचार आणि दंगलींचे मूळ धार्मिक विभाजन आणि विसंगतीच्या इतिहासात आहे. शतकानुशतके देशाने अनेक जातीय दंगली पाहिल्या

⁴<https://www.ndtv.com/india-news/army-chief-manoj-pande-arrives-in-violence-hit-manipur-4071938>

आहेत, विविध स्वरूपात आणि तराजूत. त्यानंतरची सरकारे जातीय दंगली आटोक्यात आणल्याचा दावा करत असताना, गेल्या पाच वर्षांत भारताच्या विविध भागांमध्ये तब्बल ३३९९ जातीय दंगली जातीय दंगली भारताच्या विविधतेला थेट धोका निर्माण करतात.

Communal riots in India

Sr.no	Year	Riots
1)	2014	1227
2)	2015	789
3)	2016	869
4)	2017	723
5)	2018	512
6)	2019	438
7)	2020	857
	Total	5415

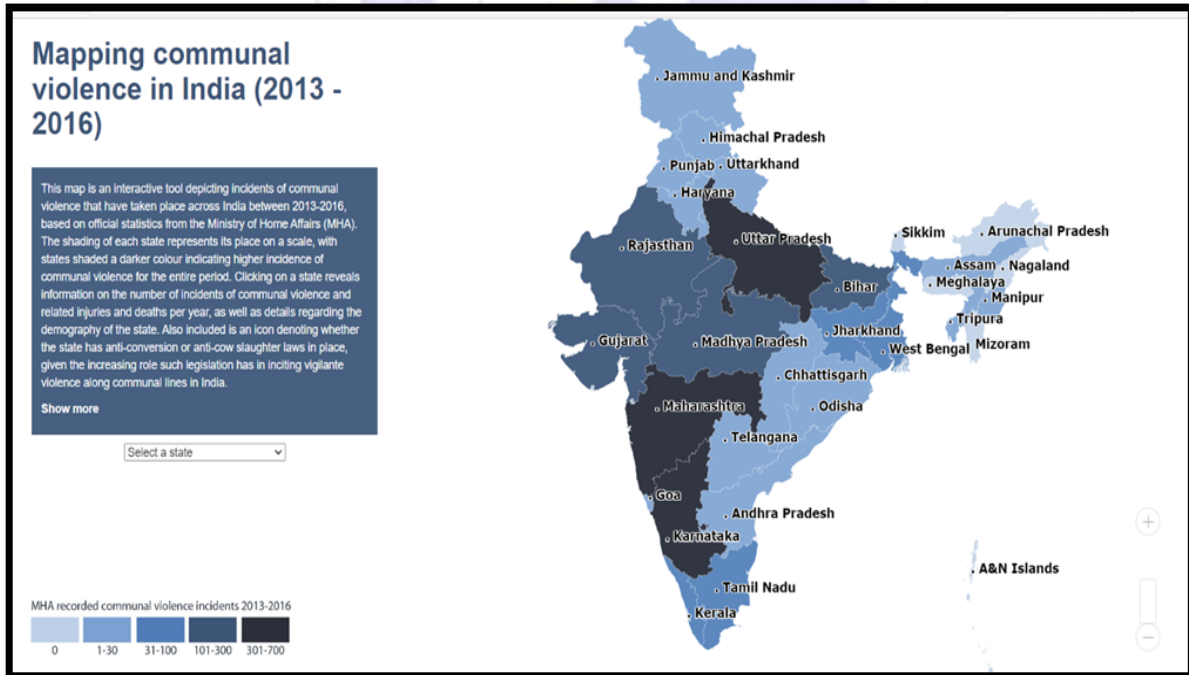
Source: Behera, A. (2021). India's Internal Security: Threat Perception and Way Forward. CLAWS Journal, 14(2), 28-45. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-77309-8>

नॅशनल क्राईम रेकॉर्ड ब्युरो, जे भारतीय दंड संहितेच्या कलम 147 ते 151 अंतर्गत नोंदवलेल्या दंगलींच्या प्रकरणांची संख्या संकलित करते आणि देखरेख करते, त्यांच्या अहवालाचा आधार घेता 2014 ते 2020 दरम्यान 5,415 जातीय दंगली नोंदवल्या गेल्या. राज्यसभेच्या 18 मार्च 2020 च्या उत्तरानुसार, 23 ते 26 फेब्रुवारी 2020 दरम्यान उत्तरी पूर्व दिल्ली मध्ये मोट्या प्रमाणात नागरिकत्व (दुरुस्ती) कायद्याचे समर्थक आणि कायद्याला विरोध करणारे यांच्यात उसळलेली दंगल या हिंसाचारात 52 जणांचा मृत्यू आणि 545 जन जखमी झाले होते.⁵ 20 मार्च 2020 मध्ये देशात लॉकडाऊन निर्माण झाले. मात्र आज ही धार्मिक कट्टरतावादाला चालना देणारा जातीय तणाव हा भारतीय राज्यासाठी एक मोठा सुरक्षेचा धोका आहे. कट्टरपंथीयतेकडे नेणाऱ्या कट्टर धार्मिक विचारसरणीचा प्रत्यय अनेकदा जातीय विभाजन आणि दंगलींमधून त्याच्या वैधतेचा स्रोत शोधतो. विद्वानांनी असे निदर्शनास आणले आहे की दहशतवादी संघटनांनी विशिष्ट धार्मिक समुदायाच्या विरोधात भरती करण्यासाठी आणि पुढे हिंसेचा फायदा घेण्याचा आत्मीयता दर्शविला आहे. त्यांचे पक्रम. उदाहरण द्यायचे झाले तर, “व्हॉईस ऑफ हिंद”, एक प्रचार 2020 मध्ये इस्लामिकस्टेट ऑफ सीरिया अँड

⁵https://www.business-standard.com/article/politics/no-major-communal-riot-in-seven-eight-years-not-quite-says-data-122050800888_1.html#:~:text=The%20violence%20claimed%2052%20lives,reported%20between%202014%20and%202020.

इराक (ISIS) द्वारे जारी केलेली सामग्री देशातील जातीय विभाजनांच्या मालकीची भीती आणि तक्रारी निर्माण करून भारतीय मुस्लिमांना शिकवण्याचा आणि भरती करण्याचा प्रयत्न करते. भारतातील जातीय फूट आणि दंगलींचा फायदा घेऊन इंडियन मुजाहिदीन (IM) कार्यरत असल्याची उदाहरणेही आपल्याकडे आहेत. अलिकडच्या काळात, दिल्ली दंगल आणि सीएए विरोधी आंदोलनाचा फायदा घेण्यात बाह्य कलाकारांची भूमिका सुरक्षा यंत्रणांनी अधोरेखित केली होती. त्यानंतरच्या सरकारांनी जातीय दंगलींवर उपाय करण्यावर अधिक लक्ष केंद्रित केले असताना, त्यामुळे निर्माण होणाऱ्या सुरक्षेच्या धोक्यांवर अधिक लक्ष केंद्रित करण्याची तात्काळ गरज आहे. केवळ जातीय दंगलींच्या भागांची संख्या असल्यामुळे सुरक्षेचा धोका कमी करण्यासाठी खूप मर्यादित वाव मिळतो. कट्टरपंथी बनवण्यासाठी आणि दहशतवादासाठी लोकांची भरती करण्यासाठी या भागांचा प्रचार म्हणून कसा वापर केला जातो, याचा तपास करण्याची गरज आहे. कट्टरपंथीय विचारसरणींना कायदेशीर मान्यता देण्याच्या दिशेने निर्देशित केलेला कट्टरपंथीपणाचा उपाय कठोर पोलिस कारवाईसह या समस्येचे निराकरण करेल.⁶

Mapping communal Violence in India (2013-2016)

Source: <https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2017/06/indiaMap.html>

⁶Behera, A. (2021). India's Internal Security: Threat Perception and Way Forward. CLAWS Journal, 14(2), 28-45. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-77309-8>

देशातील हिंसाचारसंदर्भात मॅपिंग मध्ये गृह मंत्रालयाच्या (MHA) अधिकृत आकडेवारीवर आधारित, 2013-2016 दरम्यान संपूर्ण भारतात झालेल्या जातीय हिंसाचाराच्या घटनांचे चित्रण करणारे परस्परसंवादी साधन आहे. प्रत्येक राज्याचे छायांकन हे त्याचे स्थान एका प्रमाणात दर्शवते, जसे महाराष्ट्र, उत्तरप्रदेश आणि कर्नाटक ही राज्ये गडद रंगाची दाखवतात जे संपूर्ण कालावधीसाठी जातीय हिंसाचाराच्या उच्च घटना दर्शवतात आणि 0, 1-30, 31-100, 101-300, आणि 301-700 अशी पाच भागात विभागणी करत देशातील प्रत्येक ज्यांची संख्यात्मक घटना दर्शविली आहे.⁷

सायबर धोके (Cyber threats):-

इ. स. 2015 मध्ये सायबर तंत्रज्ञानाचा वाढता वापर हा आर्थिक आणि व्यापारी पातळीवर अधिक धोका निर्माण करणारा ठरत असून या तंत्रज्ञानामुळे निर्माण होणाऱ्या कायदेशीर अडचणी सोडविणे आव्हानात्मक झाले आहे, अशी चिंता इंटरनॅशनल मेरीटाइम ब्युरोने (आयएमबी) व्यक्त केली आहे तर कोरोना महामारी नंतर सर्व व्यवस्था असो किंवा समाजातील सर्व घटक हे सोयचे असल्याने मोट्या प्रमाणात इंटरनेट द्वारे त्यांचे आर्थिक व्यवहार करत होते.

लॉक डाऊनमुळे इंटरनेट वापरकरणारा वर्ग तयार झाला आणि त्याच्यावर व्यक्तीक, आर्थिक आणि सामाजिक सर्वमाहिती ही सामाजिक माध्यमांच्या मदतीने सामायिक (shared) करू लागला. आज मनुष्य असो किंवा संस्था त्यांची संपूर्ण माहिती ही व्हॉट्सअॅप, ई-मेल आणि इतर कुटलाही सामाजिक मध्यमांवर सहज मिळून जात असल्याने ते त्यांच्यासाठी देशाच्या दृष्टीने धोका निर्माण करत आहे. ई-मेल अकाउंट तसेच कम्युनिकेशन चॅनल्स हॅक करण्यावर सायबर गुन्हेगारांकडून अधिक भर दिला जातोय. या माध्यमातून कंपन्या तसेच त्यांच्या खातेदारांची अतिशय गोपनीय माहिती चोरी केली जाते. अशा प्रकारच्या वाढत्या धोक्याकडे ऑपरेटरला दुर्लक्ष करता येणार नाही, असे स्पष्ट मत 'आयएमबी'ने व्यक्त केले आहे. वाढ झाली आहे. सध्या अधिकाधिक प्रमाणात समोर येत असलेल्या सायबर धोक्यांबद्दल माहिती देऊन सायबर सुरक्षेशी संबंधित घटनांची हाताळणी तसेच प्रतिसाद याविषयी सरकारच्या वरिष्ठ व्यवस्थापकीय आणि तंत्रज्ञान क्षेत्रातील सरकारी कर्मचाऱ्यांना तसेच महत्त्वाच्या क्षेत्रात कार्यरत संघटनांमधील अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्याच्या उद्देशाने 18 ते 29 एप्रिल 2022 या कालावधीत राष्ट्रीय सायबर सुरक्षेशी संबंधित घटनांच्या प्रतिसादाच्या सराव कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. ज्यात भारताचे सुरक्षा सल्लागार अजित डोवाल आणि राष्ट्रीय सायबर सुरक्षा समन्वयक लेफ्टनंट जनरल राजेश पंत यांच्या उपस्थित उपस्थित आणि मार्गदर्शन केले.⁹ सायबर सुरक्षा मध्ये सामान्यतः पुढील प्रमुख गुन्हे किंवा आव्हाने आहेत.

⁷ [Mapping communal violence in India \(2013 - 2016\) \(minorityrights.org\)](https://minorityrights.org/mapping-communal-violence-in-india-2013-2016/)

⁸ Rohan Juvekar, Maharashtra Times, 06 May, 2015. <https://maharashtratimes.com/gadget-news/computer/cyber-risk/article/show/47168444.cms>

⁹ <https://pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=1817802>

फिशिंग:

Source: <https://pixabay.com/vectors/phishing-fraud-hacking-online-fraud-6926470/>

इंटरनेट वापरकर्त्यांकडून वैयक्तिक माहिती मिळविण्यासाठी बनावट ईमेल संदेश वापरणे; वैयक्तिक माहितीचा गैरवापर (ओळख चोरी); फिशिंग: PayPal कडून आलेला एक ईमेल पीडित व्यक्तीला सांगतो की त्यांच्या खात्याशी तडजोड झाली आहे आणि त्यांनी त्यांच्या क्रेडिट कार्ड तपशीलांची पुष्टी केल्याशिवाय ते निष्क्रिय केले जाईल. फिशिंग ईमेलमधील लिंक पीडित व्यक्तीला बनावट PayPal वेबसाइटवर घेऊन जाते आणि चोरलेली क्रेडिट कार्ड माहिती पुढील गुन्हे करण्यासाठी वापरली जाते.

- 1) अनपॅच केलेले/असुरक्षित सॉफ्टवेअर:
- 2) त्याचबरोबर ईमेल आणि इंटरनेट फसवणूक.
- 3) ओळख फसवणूक (जेथे वैयक्तिक माहिती चोरली जाते आणि वापरली जाते).
- 4) आर्थिक किंवा कार्ड पेमेंट डेटाची चोरी.
- 5) कॉर्पोरेट डेटाची चोरी आणि विक्री.
- 6) सायबर लुटणे (धोकादायक हल्ला टाळण्यासाठी पैशांची मागणी करणे).
- 7) सायबर हेरगिरी (जेथे हॅकर्स सरकारी किंवा कंपनीच्या डेटामध्ये प्रवेश करतात).
- 8) नेटवर्कशी तडजोड करणाऱ्या प्रणालींमध्ये हस्तक्षेप करणे. कॉपीराइटचे उल्लंघन.
- 9) बेकायदेशीर जुगार.
- 10) अवैध वस्तूंची ऑनलाइन विक्री.
- 11) बाल पोर्नोग्राफी मागणे, निर्माण करणे किंवा बाळगणे.¹⁰

वेबसाइट किंवा संगणक नेटवर्क बंद करणे किंवा त्यांचा गैरवापर करणे; द्वेष पसरवणे आणि दहशतवादाला उत्तेजन देणे; बाल पोर्नोग्राफीचे वितरण

रॅन्समवेअर:

Source: <https://patimes.org/held-hostage-the-threat-of->

इंजेक्शन हल्ले : आंधळा एसक्यूएल इंजेक्शन. डेटाबेसवर संपूर्ण नियंत्रण मिळविण्यासाठी किंवा सिस्टमवरील आदेशांची अंमलबजावणी करण्यासाठी SQLस्टेटमेंट्स वापरून सत्य आणि असत्य प्रश्नांची मालिका विचारण्यासाठी डेटाबेस सर्व्हरद्वारे परत आलेले एरर पृष्ठ वापरण्यासाठी आक्रमणकर्त्यास अनुमती देते.

असे अनेक प्रकार आहेत. आजच्या जगात, काही सुरक्षा धोक्यांमुळे आणि सायबर हल्ल्यांमुळे सायबर सुरक्षा खूप महत्त्वाची आहे. डेटा संरक्षणासाठी अनेक कंपनी सॉफ्टवेअर विकसित

¹⁰<https://iyemarthichiyenagari.com/cyber-crime-cyber-security-article-by-snehal-chiprage/>

करतात. हे सॉफ्टवेअर डेटाचे संरक्षण करते.सायबरसुरक्षा महत्त्वाची आहे कारण ती केवळ माहितीच नाही तर आपल्या सिस्टमला व्हायरसच्या हल्ल्यापासून सुरक्षित ठेवण्यास मदत करते. सायबर गुन्हांपासून स्वतःचे संरक्षण कसे करावेइंटरनेट वापरणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने काही मूलभूत खबरदारी पाळली पाहिजे.

समारोप:-

भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेपुढे कालानुरूप अनेक आव्हाने निर्माण झाले आहे. जसे देशाला स्वतंत्र प्राप्त होण्यापूर्वी पासून ते आज बदलत्या तंत्रज्ञानामुळे सुरक्षा आव्हाने बदलताना दिसत आहेत. उपरोक्त प्रकरणामध्ये अंतर्गत सुरक्षा संकल्पना आणि अंतर्गत सुरक्षा पुढील आव्हाने कसे निर्माण झाले आणि राष्ट्राच्या सुरक्षेसाठी धोका निर्माण करत असल्याचे विश्लेषणात्मक मांडणी केली आहे. राष्ट्रापुढे दहशतवाद सारख्या पारंपरिक आव्हाने असो का आजच्या इंटरनेट च्या साहियाने किंवा सामाजिक माध्यमाद्वारे जगाचा संपर्क सहज होतोय त्याच गतीने देशातील सुरक्षा आव्हाने पान आधुनिक आणि गतिशील झाली आहे. ज्यात ईसीस आणि सायबर पासून निर्माण झालेले आव्हाने किंवा मूलतत्त्ववादी घटकाद्वारे निर्माण करणारे आव्हाने यांचा मांडणी केली आहे

References: -

- 1) व्ही. वाय. जाधव, भारताची राष्ट्रीय सुरक्षा, पुणे, स्नेहवर्धन प्रकाशन 2011 पान क्र. 13-14.
- 2) Anirudha Gupta, Issues in South Asia: Geopolitics or Geoeconomics-International Studies, 34/1, Sage Publications, New Delhi, Thousand Oaks-London, 1997.
- 3) Arka Roy Chaudhuri, Colonization and Religious Violence: Evidence from India, September 2015, <https://www.isid.ac.in/~epu/acegd2015/papers/ArkaRoyChaudhuri.pdf>.
- 4) “Chronology of communal violence in India”, <https://www.hindustantimes.com/india/chronology-of-communal-violence-in-india/story-jJtcgvxFYh5N3jhSw7H4KN.html>
- 5) P. K. Dutta, War over Music: The Riots of 1926 in Bengal, Social Scientist Vol. 18, No. 6/7 (Jun. - Jul., 1990), pp. 38-48
- 6) Did Hindu-Muslim conflicts in India really start with British rule?,<https://scroll.in/article/880832/did-hindu-muslim-conflicts-in-india-really-start-with-british-rule>
- 7) Government of India, Backward classes commission report 1980. Mandal commission www.ncbc.nic.in/Writereaddata/Mandal Commission Report of the 1st Part English635228715105764974.pdf
- 8) William Dalrymple, “The Great Divide: The violent legacy of Indian Partition”, 29 June, 2015 <https://www.newyorker.com/magazine/2015/06/29/the-great-divide-books-dalrymple>
- 9) Ved Vohra, Shri N N Vohra, Shri K Santhanam, India’s Internal Security Challenges, Strategic Analysis, Volume-27 Issue-4, Oct-Dec 2003. https://idsa.in/strategicanalysis/IndiasInternalSecurityChallenges_vmarwah_1003

- 10) Vijaitasingh, NSCN-IM behind 44% insurgency related incidents in Nagaland in 2020, says MHA report, The Hindu, 02 May 2022, <https://www.thehindu.com/news/national/other-states/nscn-im-behind-44-insurgency-related-incidents-in-nagaland-in-2020-says-mha-report/article65375594.ece>.
- 11) Ministry of External Affairs, <https://mea.gov.in/in-focus-article.htm?18971/The+Jammu+and+Kashmir+Issue>
- 12) “Challenges to Internal Security in India” march 2019, Social and Political Research Foundation, https://sprf.in/wp-content/uploads/2021/02/15.3.2019_Challenges-to-Internal-Security-in-India.pdf
- 13) <https://theprint.in/india/61882-arrested-in-drug-trafficking-cases-last-year-says-government/876955/>
- 14) https://www.business-standard.com/article/politics/no-major-communal-riot-in-seven-eight-years-not-quite-says-data-122050800888_1.html#:~:text=The%20violence%20claimed%2052%20lives,reported%20between%202014%20and%202020.
- 15) Behera, A. (2021). India's Internal Security: Threat Perception and Way Forward. CLAWS Journal, 14(2), 28-45. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-77309-8>
- 16) Mapping communal violence in India (2013 - 2016) (minorityrights.org)
- 17) Rohan Juvekar, Maharashtra Times, 06 May, 2015. <https://maharashtratimes.com/gadget-news/computer/cyber-risk/articleshow/47168444.cms>
- 18) <https://pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=1817802>
<https://iyemarathichiyenagari.com/cyber-crime-cyber-security-article-by-snehal-chiprag>

GOEIJR